

*Здобувач кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ*

Терещук Микола Миколайович

МІСЦЕ РЕАЛІЗАЦІЇ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В МЕХАНІЗМІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Кожний механізм це високорганізована система, а будь-яка система має свою структуру та характеризується єдністю елементів, що знаходяться в певних зв'язках і відносинах між собою, характеризують сутність об'єкта як ціле і відносно незалежне зовні явище.

В юридичній науці термін «механізм» розуміється як система засобів впливу на явища правового характеру.

Так, зокрема, В.Ф. Мартинов під механізмом розуміє систему взаємодіючих між собою засобів, які спрямовані на вирішення комплексу завдань [1, с. 57-58].

Вважаємо, що для з'ясування сутності механізму реалізації юридичної відповідальності слід проаналізувати такі правові категорії, як «механізм правового регулювання» та «механізм правового впливу».

Під правовим впливом у сучасній юридичній науці розуміють поширення дії права на свідомість та поведінку учасників суспільних відносин з метою досягнення соціальнозначущого результату [2, с. 250].

Механізм правового впливу є особливим і реалізується, перш за все, через ідеологічні, психологічні та інформаційні засоби.

Виходячи з цього, ми вважаємо, що більшого значення при дослідженні механізму реалізації юридичної відповідальності має механізм правового регулювання як сукупність правових засобів впливу на суспільні відносини.

Так, на думку В.В. Копейчикова, під правовим регулюванням слід розуміти вплив права на суспільні відносини шляхом використання юридичних засобів [3, с. 258].

О.В. Зайчук, Н.М. Оніщенко розуміють правове регулювання як сукупність правових засобів дії на суспільні відносини, які є предметом правового регулювання [4, с. 259].

Таким чином, ми вважаємо, що під правовим регулюванням слід розуміти систему норм права, дія яких спрямована на досягнення суспільно-бажаної поведінки суб'єктів правовідносин.

Правовому регулюванню притаманний власний механізм.

Зокрема, Т.І. Тарахонич під механізмом правового регулювання розуміє сукупність засобів, способів та форм, які забезпечують впорядкування відносин у суспільстві [5, с. 241].

В.М. Хропанюк вказує, що механізм правового регулювання являє собою систему засобів правового характеру, метою реалізації яких є упорядкування суспільних відносин відповідно до цілей правової держави [6, с. 399].

Зрозуміти природу механізму правового регулювання неможливо без визначення його основних елементів.

Сучасна юридична наука сформувала декілька підходів щодо цієї проблеми.

Так, О.В. Шабров вважає, що основними елементами механізму правового регулювання є:

- норми права (нормативний регулятор суспільних відносин, який відповідає інтересам громадянського суспільства та правової держави);
- правовідносини (встановлення меж можливої і належної поведінки учасників суспільних відносин шляхом конкретизації прав і обов'язків, закріплених у нормах права);
- акти реалізації норм права (фактична поведінка суб'єктів правовідносин з приводу реалізації ними їхніх прав та обов'язків) [7, с. 29].

Але більш широким і повним, на нашу думку, є окреслення елементів механізму правового регулювання, запропонованого Т.І. Тарахонич. До них авторка відносить:

- норми права (визначають поведінку суб'єктів правовідносин);
- нормативно-правові акти (надають нормам права формально-визначеного та обов'язкового характеру);
- юридичні факти (конкретні життєві обставини, на основі яких вступають в дію норми права);
- правовідносини (регламентований нормою права різновид суспільних відносин, що конкретизує суб'єкта права та його поведінку);
- тлумачення норм права (визначення змісту норми права у випадку неоднозначного її розуміння);
- реалізація норм права (дотримання, виконання, використання та застосування норм права на практиці);
- правова поведінка (діяння суб'єктів, що відповідає (правомірна поведінка) або суперечить (протоправна поведінка) правовим приписам);
- правосвідомість (усвідомлення суб'єктами правових приписів);
- правова культура (нематеріальні цінності правової дійсності);
- законність (дотримання вимог правових норм суб'єктами правовідносин);
- юридична відповідальність (застосування державного примусу до суб'єктів правопорушення) [5, с. 242-243].

Таким чином, можна констатувати, що в сучасній юриспруденції існує два підходи до визначення елементів механізму правового регулювання.

Виходячи з вищевикладеного, ми вважаємо, що під механізмом правового регулювання слід розуміти сукупність взаємопов'язаних засобів правового характеру, спрямованих на реалізацію прав та виконання обов'язків суб'єктів правовідносин в межах правомірної поведінки.

На нашу думку, слід погодитись з В.В. Лучковим, який вказує, що механізм правового регулювання, як правове явище, може існувати без інституту юридичної відповідальності, а в той же час інститут юридичної

відповідальності не може існувати без відповідного механізму її реалізації [8, с. 3].

Отже, механізм правового регулювання та механізм реалізації юридичної відповідальності є взаємодіючими системами, оскільки механізм реалізації юридичної відповідальності є складовим елементом механізму правового регулювання.

На користь цього висновку можна привести тезу К.А. Козловських, який стверджує, що механізм реалізації юридичної відповідальності являє собою сукупність елементів, взаємодія та функціонування яких спрямована на забезпечення прав та виконання обов'язків суб'єктів правового регулювання та їхній захист від правопорушень [9, с. 64].

При цьому, механізм реалізації юридичної відповідальності має власні форми.

Так, на думку А.С. Булатова, під формами реалізації юридичної відповідальності слід розуміти встановлені законодавством засоби примусу до особи, винної у вчиненні правопорушення [10, с. 12].

Вважаємо таку думку неповною, оскільки в даному випадку мова йде про виключно негативну юридичну відповідальність, тому погоджуємося з позицією П.М. Рабиновича, який виокремлює іншу форму реалізації – добровільне виконання зобов'язань суб'єкта правовідносин [11, с. 128].

Виходячи з вищевикладеного, можна дійти висновку, що механізм юридичної відповідальності зумовлений його нормативною природою.

Дія механізму реалізації юридичної відповідальності спрямована на досягнення певних цілей.

Зокрема, М.О. Духно відзначає, що основними такими цілями є:

- охорона прав і законних інтересів суб'єктів правовідносин;
- відновлення соціальної справедливості;
- попередження правопорушень;
- покарання осіб, що вчинили правопорушення [12, с. 14].

Виходячи з цього, слід зазначити, що для виконання цих цілей необхідним є цілковита взаємодія усіх елементів механізму реалізації юридичної відповідальності, які є структурно-впорядкованими складовими єдиної системи.

Виходячи з цих цілей, вважаємо доцільним погодитись з думкою К.А. Козловських, який пропонує об'єднати всі елементи механізму реалізації юридичної відповідальності у чотири великі групи:

- організаційні (суб'єкти, які є учасниками правореалізаційного процесу);
- нормативні (норми права матеріального та процесуального характеру, які регламентують поведінку суб'єктів-учасників правореалізаційного процесу);
- інструментальні (система засобів правового характеру, за допомогою яких реалізується юридична відповідальність);
- функціональні (правовідносини та інші елементи механізму правореалізації, за допомогою яких реалізуються права та обов'язки суб'єктів) [9, с. 64].

Таким чином, юридична відповідальність реалізується у чіткій відповідності зі встановленими правовою системою принципами.

Такий підхід до розуміння механізму реалізації юридичної відповідальності дозволяє зробити висновок, що він характеризується складною об'єктивно-суб'єктивною природою, оскільки є нормативним відображенням матеріальних та нематеріальних умов існування суспільства та рівня його правової культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мартынов В.Ф. Институт освобождения от юридической ответственности (теоретико-правовой аспект): Дис. ...канд.юрид. наук. – СПб., 2003. – С. 57-58.
2. Скакун О.Ф. Теорія права і держави : Підручник / О.Ф. Скакун. – 2-ге видання. – К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. – 520 с.
3. Теорія держави і права : Навч. посіб. / А. М.Колодій, В. В.Копейчиков, С. Л. Лисенков та ін.; За заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова. — К. : Юрінком Інтер, 2002. — 368 с.
4. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / О. В. Зайчук [та ін.] ; ред. О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко. - К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 259.
5. Теорія держави і права : навч.посіб. / [С. К. Бостан, С. Д. Гусарев, Н. М. Пархоменко та ін.]. — К. : ВЦ «Академія», 2013. — 348 с.
6. Хропанюк В. Н. Теория государства и права. / 3-е изд-е доп. и справ. / М. : Омега-Л, 2008. — 384 с.
7. Шабров О.В. Структура правового статуса гражданина в свете Конституции Республики Казахстан // Государство и право. - 1995. - №5. - С. 28-32.
8. Лучков В. В. Юридическая ответственность в механизме правового регулирования [Електронний ресурс] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Владимир Викторович Лучков. — Тольятти, 2004. — 208 с. — Режим доступа : <http://diss.rsl.ru/diss/05/0140/050140013.pdf>
9. Козловских Е. А. Механизм реализации юридической ответственности в сфере правоприменительной деятельности органов внутренних дел : Теоретический и прикладной аспекты [Електронний ресурс] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Екатерина Анатольевна Козловских. — Санкт-Петербург, 2006. — 216 с. — Режим доступа : <http://diss.rsl.ru/diss/06/0399/060399043.pdf>
10. Булатов А.С. Юридическая ответственность: принципы и подходы к исследованию / А.С. Булатов // Юрист. – 2001. – №12. – С.9-14
11. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави : Навч. посібник / П.М. Рабінович. - Вид. 9-е, зі змінами. – Львів: Край, 2007. – 192 с.
12. Духно Н.А. Понятие и виды юридической ответственности / Н.А. Духно, В.И. Ивакин // Государство и право. – 2000. – № 6. – С. 12-17.